

ALICJA SZUMAN

ETIOLOGIA RÓŻNIC I ZMIAN W MOTYWACH PRACY ZAWODOWEJ MATEK

1. UWAGI WSTĘPNE

Problematyka pracy zawodowej matek jest zagadnieniem niezwykle złożonym i od wielu lat absorbuje uwagę przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Wykonywanie pracy zawodowej przez matkę w połączeniu ze spełnianiem ról rodzinnych jest obecnie powszechnym atrybutem kobiet w miarę zdobywania przez nie wykształcenia i przygotowania zawodowego.

Kobiety pracują dla określonych celów. Dla wyjaśnienia celowego ich zachowania używamy pojęcia motywacji¹. Dążenia i aspiracje zawodowe matek przejawiające się w ich motywach pracy mogą zmieniać się w czasie. Motywy występujące dosyć rzadko dawniej, mogą działać dziś coraz powszechniej. Zależnie od konkretnej sytuacji kobiety, jej rodziny i innych okoliczności mają one większą lub mniejszą wagę przy podejmowaniu pracy. Stąd też wobec diametralnych zmian na rynku pracy oraz warunków egzystencji rodzin, w związku z przeobrażeniami, jakim uległ system społeczno-gospodarczy Polski, istotne znaczenie w rozważaniach nad pracą zawodową matek ma etiologia różnic i zmian w motywach pracy zawodowej matek, a więc kwestia czynników powodujących te zmiany. Mimo prowadzonych od wielu lat przez szereg badaczy studiów nad motywami pracy zawodowej kobiet zameężnych² pozostaje wciąż jeszcze rozległa problematyka, która powinna być przedmiotem dalszych dociekań naukowych. Jednym z tych zagadnień są związki motywów pracy i rozwoju rodziny. Można bo-

¹ „Motyw” – biorąc pod uwagę wykładnię etymologiczną, jest derywatem nowolacińskiego słowa *motivus* – poruszony, pobudzony. „Motyw” definiuje się jako „uświadomiony i nieuświadomiony przez podmiot czynnik jego zachowania lub powód wyłącznie celowego działania” (por. *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2000, s. 535) lub jako „stan psychicznego napięcia skłaniającego człowieka do konkretnej aktywności” (por. *Mały słownik etyczny*, pod. red. S. Jedynaka, Bydgoszcz 1999, s. 168).

W szerokim znaczeniu psychologicznym „motyw” traktuje się jako czynnik uruchamiający aktywność osobnika ukierunkowaną na cel, natomiast w węższym znaczeniu – to świadoma racja naszego postępowania (por. *Słownik psychologiczny*, pod red. A. Szewczuka, Warszawa 1976, s. 151). Podobne znaczenie pojęciu motyw nadaje S. L. Rubinstein, według którego: „charakterystyczną cechą działania ludzkiego jest to, że jest ono świadome i skierowane do pewnego celu” (por. *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa 1962, s. 716-717).

² Por. m.in. A. Kurzynowski, *Motywy pracy zawodowej kobiet*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1973, nr 6; idem, *Aktywność zawodowa kobiet zameężnych w Polsce Ludowej*, Warszawa 1979; J. Piotrowski, A. Kurzynowski, *Praca zawodowa i dom warszawskich robotnic*, w: *Społeczne problemy pracy i produkcji. Polsko-radzieckie badania porównawcze*, Warszawa 1970; idem, *Praca zawodowa a rodzina*, Warszawa 1963; A. Preiss-Zajdowa, *Zawód a praca kobiety*, Warszawa 1967; L. Sobczak, *Rynek pracy w Polsce Ludowej*, Warszawa 1971; H. Strzemińska, *Praca zawodowa kobiet a ich budżet czasu*, Warszawa 1970; J. Waluk, *Praca i płaca kobiet w Polsce*, Warszawa 1965.

wiem przyjąć, że fazy życia rodzinnego mogą być czynnikiem różnicującym deklarowane przez matki motywy pracy.

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę identyfikacji materialnych i niematerialnych motywów pracy zawodowej matek w kolejnych fazach cyklu życia rodziny. Należy zaznaczyć, że cykl życia rodziny ujęto według koncepcji opracowanej przez S. Wierchosławskiego, która jest zaadaptowanym i poszerzonym klasycznym modelem cyklu życia rodziny opracowanym przez grupę badawczą Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) nad statystycznymi wskaźnikami zdrowia rodziny³.

Rozpoznanie motywów pracy zawodowej matek w poszczególnych fazach cyklu życia rodzinnego oparto na własnej dokumentacji źródłowej uzyskanej w wyniku ogólnopolskiego badania ankietowego Centrum Badań nad Rodziną Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Badaniem tym objęto w 1999 roku 2484 matki pracujące zawodowo, mieszkające w miastach.

Zebrany drogą badań ankietowych materiał źródłowy opracowano za pomocą EMC, co umożliwiło przeprowadzenie wielowariantowych grupowań. Dla wykrycia występujących prawidłowości pomiędzy badanymi cechami zastosowano skorygowany współczynnik kontyngencji C Pearsona⁴.

II. DEMOGRAFICZNA I SPOŁECZNO-EKONOMICZNA CHARAKTERYSTYKA MATEK PRACUJĄCYCH

W badanej populacji matek pracujących najliczniejszą grupę tworzyły respondentki z rodzin w fazie rozwoju – prokreacji (2.0) określonej przez rodziny pierwszego i ostatniego dziecka. Stanowiły one 60,1% ogółu zbada-nych. Co trzecia mężatka reprezentowała rodziny będące w fazie stabilizacji (3.0), a co jedenasta w fazie kurczenia się rodziny (4.0). Należy podkreślić, że w fazie drugiej mężatki z dziećmi w wieku szkolnym (2.2) stanowiły grupę najliczniejszą. W następnej kolejności pod względem liczebności znajdują się matki mające dzieci w wieku przedszkolnym (2.1). Z kolei w fazie trzeciej najwięcej mężatek reprezentowało rodziny będące w I stadium, tj. w okresie, w którym jedno z dzieci rozpoczyna pracę zawodową.

³ Koncepcja WHO zakłada sześć podstawowych faz rozwoju życia rodzinnego. Te fazy obejmują: formowanie się rodziny (1.0), rozwój rodziny (2.0), stabilizację liczebności rodziny (3.0), kurczenie się rodziny (4.0), puste gniazdo (5.0), rozpad rodziny (6.0). W wyniku prac adaptacyjnych faza 2.0 została podzielona na trzy podfazy. Wyróżniono: rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1), rodziny z dziećmi w wieku szkolnym (2.2) oraz rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3). W fazie 3.0 wydzielono dwie podfazy: pierwsza obejmuje okres od narodzin ostatniego dziecka do momentu rozpoczęcia pracy zawodowej przez jedno z dzieci (3.1) oraz druga, w której kolejne dzieci podejmują pracę zawodową (3.2). Fazę tę zamyka opuszczenie przez dziecko gniazda rodzinnego (Por. S. Wierchosławski, *Longitudinalne badanie demograficzne w Zintegrowanym Systemie Badań Gospodarstw Domowych*, w: *Problemy integracji statystycznych badań gospodarstw domowych*, Biblioteka Wiadomości Statystycznych, Warszawa 1987, oraz *Demograficzne aspekty badania rodziny według faz cyklu życia*, w: *Fazy rozwoju rodziny a jej potrzeby*, red. A. Kurzynowski, Warszawa 1991).

⁴ Podstawę wyznaczenia współczynnika kontyngencji stanowi statystyka – chi kwadrat. Wartość współczynnika C. Pearsona oblicza się ze wzoru:

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}}, \quad C_{\text{max}} = \frac{C}{C_{\text{max}}}, \quad C_{\text{min}} = \sqrt{\frac{k-1}{k}}, \quad C_{\text{max}} = \sqrt{\frac{k-1}{k}} + \sqrt{\frac{r-1}{r}}$$

Współczynnik ten przyjmuje wartości z przedziału liczbowego od 0 do 1, z tym że maksymalna jego wartość zależy od liczby wariantów analizowanych cech (por. M. Sobczyk, *Statystyka*, Warszawa 1991, s. 218).

W badanej populacji dominowały osoby w wieku stabilizacji zawodowej. Prawie co druga kobieta miała w momencie obserwacji 40-49 lat, a co trzecia była w wieku 30-39 lat. Najmniejszy udział w zbiorowości mężatek pracujących miały respondentki najmłodsze; 25 lat nie ukończyło 3,3% kobiet. Średni wiek badanych matek wynosił 39,7 lat. W fazie rozwoju rodziny (2.0) przeważały mężatki w wieku 35-39 lat. Stanowiły one 25,2% kobiet w tym stadium. Kolejne, równie liczne grupy tworzyły respondentki w wieku 30-34 lat (22,7%) oraz w wieku 25-29 lat (21,9%).

W fazie prokreacyjnej (2.0) przeciętny wiek matek pracujących oscylował w granicach 28-43 lat. Natomiast w fazie stabilizacji (3.0) oraz w okresie kurczenia się rodziny (4.0) najliczniej reprezentowane były kobiety, które w momencie badania miały 45-49 lat. Przeciętny wiek respondentek w tych fazach wahał się od 46 do 49 lat.

Przeważającym typem rodziny wśród mężatek pracujących była rodzina dwupokoleniowa, małodzietna z jednym lub dwójką dzieci. Prawie 1/3 pracujących kobiet posiadała jedno dziecko, a ponad połowa – dwoje dzieci. Rodzin małodzietnych było w sumie 81,1%, co stanowiło zdecydowaną większość. W zbiorowości matek pracujących niewiele było kobiet, które tworzyły rodziny z trójką dzieci (14,9%). Do rzadkości należały rodziny wielodzietne. Na 100 pracujących respondentek tylko 7 posiadało pięcioro lub więcej dzieci. Wysoka liczba rodzin małodzietnych nie stanowi tutaj zaskoczenia. Wzór ten jest bowiem charakterystyczny dla środowiska miejskiego, w którym notuje się wysoki odsetek matek wykonujących pracę zawodową, a jednocześnie dwudziethość i jednodziethość w rodzinie. Należy podkreślić, że jednodziethość była typowa przede wszystkim dla rodzin młodych wiekiem. W fazie 2.1 ponad 3/4 pracujących matek miało jedno dziecko, natomiast w pozostałych fazach najliczniej reprezentowane były mężatki z dwójką dzieci. Udział matek pracujących, tworzących rodziny z trójką dzieci wzrastał w kolejnych fazach cyklu życia rodziny. O ile bowiem w fazie 2.1 wystąpił znikomy procent respondentek z trójką dzieci (1,9%), to w okresie kurczenia się rodziny (4.0) miało to miejsce w 30,9%.

Momentem przełomowym w życiu każdego człowieka jest zawarcie związku małżeńskiego. Od tej bowiem chwili następuje rozwój rodziny. Wśród 2484 pracujących mężatek najwięcej, bo 1091 kobiet zawarło swój pierwszy związek małżeński w latach siedemdziesiątych, co stanowiło 43,9% ogółu uczestniczek badania. Drugie miejsce pod względem liczebności zajmują respondentki, które założyły rodziny w latach 1980-1989. Co piąta matka wstąpiła w związek małżeński po 1990 roku, a co czternasta w latach sześćdziesiątych. Porównując strukturę matek pracujących według roku zawarcia związku małżeńskiego w przekroju faz cyklu życia rodziny, należy stwierdzić, że wśród mężatek z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1) gros respondentek zawarło małżeństwo w latach dziewięćdziesiątych, a wśród kobiet z dziećmi w wieku szkolnym (2.2) przeważały matki, które wyszły za mąż w latach 1980-1989. Natomiast mężatki z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3) oraz z rodzin będących w fazie stabilizacji (3.0) najczęściej wstępowały w związek małżeński w latach 1970-1979. Z kolei w okresie kurczenia się rodziny (4.0) połowa kobiet legitymowała się najdłuższym stażem małżeńskim.

Tabela 1

Matki pracujące zawodowo według wybranych cech demograficznych oraz fazy cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	2484	482	641	373	522	242	224
<i>Wiek matki w momencie obserwacji:</i>							
20–24	3,3	17,2	–	–	–	–	–
25–29	13,2	55,4	9,4	–	–	–	–
30–34	13,7	22,6	35,7	0,5	–	–	–
35–39	16,3	3,9	42,1	23,6	3,3	4,5	–
40–44	21,5	0,8	10,1	48,0	34,9	31,0	13,4
45–49	23,8	–	2,2	25,2	49,8	47,9	47,3
50–54	8,2	–	0,5	2,7	12,1	16,5	39,3
<i>Liczba dzieci w rodzinie:</i>							
1	29,7	78,4	30,7	11,5	17,6	8,3	4,0
2	51,4	19,7	56,1	62,7	61,2	61,6	54,5
3	14,9	1,9	12,0	15,6	19,9	21,5	30,8
4 i więcej	4,0	–	1,2	10,2	1,3	8,6	10,7
<i>Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego:</i>							
1960–1969	7,2	–	–	0,5	5,9	13,6	50,0
1970–1979	43,9	0,4	4,5	72,4	90,8	85,1	49,1
1980–1989	29,7	11,6	88,0	26,0	3,3	1,3	0,9
1990–1999	19,2	88,0	7,5	1,1	–	–	–
<i>Wiek najmłodszego dziecka w latach:</i>							
0–2	10,3	43,8	5,5	2,4	–	–	–
3–6	17,9	56,2	21,5	9,4	–	–	–
7–10	17,2	–	48,4	22,5	0,2	6,2	6,7
11–14	16,6	–	23,9	52,5	0,6	14,0	12,1
15 i więcej	38,0	–	0,8	13,1	99,2	79,8	81,2
<i>Typ rodziny:</i>							
– dwupokoleniowa	85,4	77,8	82,4	89,0	91,4	90,9	85,4
– trzypokoleniowa	14,6	22,2	17,6	11,0	8,6	9,1	15,6

Źródło: opracowano na podstawie badania ankietowego Centrum Badań nad Rodziną Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

W badanej zbiorowości co dziesiąta matka pracująca miała najmłodsze dziecko w wieku żłobkowym, a częściej niż trzecia – w wieku 15 lat lub więcej. Jednakowy był natomiast udział respondentek mających najmłodsze dziecko w wieku przedszkolnym oraz w wieku 7-10 lat i 11-14 lat. Wśród matek z rodzin zaliczonych do fazy rozwoju (2.0) dominowały mężatki mające najmłodsze dziecko w wieku przedszkolnym (29,7%) i w wieku 7-10 lat

(26,3%). Z kolei w fazie stabilizacji (3.0) i kurczenia się rodziny (4.0) najliczniej reprezentowane były te kobiety, których najmłodsze dziecko ukończyło 15 lat.

Charakterystyczną cechą badanej populacji jest to, że zarówno w fazie rozwoju rodziny (2.0), jak i w okresie stabilizacji (3.0) i kurczenia się rodziny (4.0) dominowały rodziny dwupokoleniowe (pokolenie rodziców i pokolenie dzieci). Natomiast rodzin trzypokoleniowych, a więc takich, które składają się z pokolenia rodziców, ich dzieci i wnuków oraz innych krewnych w linii prostej, było w fazie prokreacji 17,4%, w fazie stabilizacji liczebności rodziny – 8,8%, w okresie zaś kurczenia się rodziny – 15,6%.

Istotną cechą charakteryzującą przygotowanie zawodowe osób pracujących jest poziom wykształcenia. W badanej populacji matek pracujących do-

Tabela 2

Matki pracujące zawodowo według poziomu wykształcenia, ciągłości pracy zawodowej oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia zawo-dowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	2484	482	641	373	522	242	224
Wykształcenie matki:							
– wyższe							
i niepełne wyższe	33,8	41,9	35,5	34,9	32,8	25,6	20,9
– policealne							
i średnie ukończone	54,9	51,7	51,3	55,5	58,8	54,1	62,5
– zasadnicze zawodowe							
i niepełne średnie	9,5	6,2	12,3	8,3	6,3	15,3	12,1
– podstawowe	1,8	0,2	0,9	1,3	2,1	5,0	4,5
Ciągłość pracy zawodowej:							
– pracowała bez przerwy	57,8	74,5	46,3	45,3	59,8	59,9	67,9
– z przerwą:							
do 1 roku	8,5	11,0	8,1	6,2	7,9	7,0	9,8
1–3	21,0	12,4	31,8	21,4	19,2	17,8	14,7
4–6	8,7	1,7	10,1	16,6	8,6	8,7	4,9
7 i więcej	4,0	0,4	3,6	10,4	4,6	6,6	2,7
Sytuacja materialna rodziny:							
– bardzo dobra	3,6	2,3	3,6	4,8	5,2	2,5	2,2
– dobra	30,2	37,8	30,3	27,6	28,1	24,4	29,5
– średnia	59,9	56,0	62,0	58,4	59,6	65,7	60,3
– zła	6,1	3,9	4,1	9,2	7,1	7,4	8,0

Źródło: por. tabela 1.

minowały kobiety, które ukończyły szkołę policealną lub średnią (54,9%). Co trzecia respondentka legitymowała się wykształceniem wyższym, a co jedenaśta zasadniczym zawodowym. Natomiast niewiele, ponieważ zaledwie 1,8% mężatek pracujących zadeklarowało wykształcenie w zakresie szkoły podstawowej. Wynika to oczywiście z faktu, że pracują przede wszystkim kobiety mające kwalifikacje.

Różnice w poziomie wykształcenia matek pracujących uwidaczniają się, gdy uwzględnia się fazy cyklu życia rodziny. Najwyższy poziom wykształcenia reprezentowały matki w rodzinach z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1). W tej fazie aż 93,6% kobiet ukończyło co najmniej szkołę średnią. Co druga respondentka posiadała wykształcenie średnie, a częściej niż trzecia zadeklarowała wykształcenie wyższe. Szczególnie interesujące są dane dla skrajnych poziomów wykształcenia. Otóż udział matek z wykształceniem wyższym wyraźnie maleje w kolejnych fazach cyklu życia rodziny. O ile w fazie 2.1 wykształcenie wyższe posiadało 41,9% kobiet, to w fazie 4.0, tj. fazie kurczenia się rodziny, tym poziomem wykształcenia legitymowało się 20,9% respondentek. Jednocześnie w miarę przechodzenia z fazy do fazy wzrasta odsetek matek mających wykształcenie wyłącznie podstawowe. Najwięcej posiadaczek tego rodzaju wykształcenia odnotowano w II stadium fazy trzeciej (3.2).

Przypatrzmy się z kolei sposobowi realizacji kariery zawodowej matek objętych badaniem, który oceniono, opierając się na długości przerw w pracy. Otóż wśród respondentek pracujących zawodowo 57,8% wykonywało pracę bez przerwy. Pozostałe mężatki miały krótsze lub dłuższe przerwy w zatrudnieniu. Najczęściej badane matki przerywały pracę na okres od 1 do 3 lat. Niewielki był natomiast odsetek kobiet, które miały przerwy w pracy wynoszące 7 lub więcej lat (4%). Analizując ciągłość zawodową mężatek w poszczególnych fazach cyklu życia rodzinnego, należy odnotować, że w fazie rozwoju (2.0) odsetek matek pracujących bez przerwy był najniższy (55,1%), natomiast najwyższy w fazie kurczenia się rodziny (4.0). Należy jednakże podkreślić, że sposób realizacji roli zawodowej przez mężatki z rodzin w fazie prokreacyjnej jest znacznie zróżnicowany w wyróżnionych podfazach. Mianowicie w rodzinach z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1) najwięcej, (74,5%) matek pracowało bez przerwy, z kolei w rodzinach z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3) nie miało przerw w pracy 45,3% kobiet. Zatem różnica w odsetku respondentek niemających przerw w zatrudnieniu między rodzinami w fazie 2.1 i 2.3 jest duża, sięga bowiem 29 punktów.

Analiza uzyskanych danych wykazała, że sytuacja materialna rodzin matek pracujących w przekroju faz cyklu życia rodzinnego była wyraźnie zróżnicowana. Ogólnie rzecz biorąc, większość matek pracujących oceniała sytuację materialną swej rodziny na poziomie średnim (59,9%). Takie właśnie oceny przeważały we wszystkich fazach cyklu życia rodziny, przy czym największe odsetki respondentek oceniających sytuację materialną rodziny wystąpiły w II stadium fazy stabilizacji (3.2) oraz w grupie rodzin z dziećmi w wieku szkolnym (2.2). Z kolei dobrą sytuację bytową swojej rodziny określała co trzecia matka. Najwięcej takich ocen wystawiły respondentki

w rodzinach z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1). Niezadowolenie z materialnych warunków życia rodzin wyrażało 6,1% mężatek. Oceny takie stosunkowo najczęściej dotyczyły rodzin z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3), a najrzadziej były deklarowane przez respondentki w rodzinach z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1). Oceny bardzo dobre wystawiło niewiele kobiet pracujących (3,6%). Odpowiedzi „bardzo dobre” relatywnie najczęściej były zgłaszane przez matki z dziećmi w I stadium fazy stabilizacji (3.1).

Kończąc analizę indywidualnych cech demograficznych oraz społecznych matek i ich rodzin, należy stwierdzić, że średni wiek kobiet w momencie obserwacji wynosił w badanej populacji 39,68 lat. Przeważały matki z dwójką dzieci, w tym przeciętny wiek najmłodszego dziecka wynosił 11,23 lat. Dominowały respondentki z rodzin dwupokoleniowych. Zdecydowana większość kobiet posiadała co najmniej wykształcenie średnie. Przeciętny poziom wykształcenia matek pracujących, mierzony liczbą ukończonych lat nauki wynosił 13,62. Znamienna dla badanej populacji jest nadreprezentatywność kobiet z wyższym wykształceniem. Wynika to głównie z faktu, iż właśnie ta grupa osób najbardziej skłonna była udzielić wywiadu.

Podkreślić należy, że badana zbiorowość jest względnie homogeniczna z uwagi na wiek matek w momencie obserwacji ($V_z=20,6\%$) oraz poziom ich wykształcenia ($V_z=14,9\%$). Natomiast heterogeniczna okazała się pod względem liczby dzieci w rodzinie, wieku najmłodszego dziecka, długości trwania związku małżeńskiego, o czym świadczą wysokie współczynniki zmienności (41-72%). Dla dalszych rozważań nad motywami pracy zawodowej matek spostrzeżenia te są bardzo istotne, albowiem wewnętrzne zróżnicowanie badanej populacji zapewnia odmienną deklarowanych przyczyn, dla których kobiety podejmują pracę zarobkową i ukierunkowuje poszukiwania czynników je determinujących.

III. MATERIALNE I NIEMATERIALNE MOTYWY PRACY ZAWODOWEJ MATEK

Analizując problem motywów zawodowej pracy matek, należy zwrócić uwagę na kwestię częstotliwości wymieniania zadeklarowanych motywów sklasyfikowanych jako materialne i niematerialne oraz rozpoznania czynników warunkujących tę strukturę.

W niniejszym badaniu za motywy materialne przyjęto wymienienie jednej z następujących przyczyn: niewystarczające zarobki męża, jestem jedynym żywicielem rodziny, lepsze zaspokojenie potrzeb rodziny, chcę zarobić na inwestycje (dom, mieszkanie, samochód), możliwość korzystania ze świadczeń socjalnych. Z kolei do pozamaterialnych powodów, dla których matki pracują, zaliczono: praca umożliwia mi kontakt z ludźmi, chcę pracować w zdobytym zawodzie; lubię pracować, praca daje mi możliwość osobistego rozwoju; praca daje mi poczucie własnej użyteczności, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa socjalnego na przyszłość.

Uzyskane wyniki badania zaprezentowane w tabeli 3 wskazują, że struktura motywów pracy jest silnie zróżnicowana. Uwagę zwraca bardzo duży odsetek matek deklarujących jednocześnie motywy materialne i niematerialne oraz stosunkowo niewielki odsetek matek pracujących wyłącznie dla zarobku.

Tabela 3

Matki objęte badaniem według faz cyklu życia rodzinnego oraz motywów pracy

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia za-wodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Liczba matek wymieniających motywy							
Ogółem	2484	482	641	373	522	242	224
Motywy wyłącznie materialne	120	20	36	22	23	10	9
Motywy wyłącznie niematerialne	556	125	137	74	115	53	52
Motywy materialne i niematerialne	1801	337	468	277	384	179	163
Odsetek matek wymieniających motywy							
Motywy wyłącznie materialne	4,8	4,1	5,6	5,9	4,4	4,1	4,0
Motywy wyłącznie niematerialne	22,4	25,9	21,4	19,8	22,0	21,9	23,2
Motywy materialne i niematerialne	72,8	70,0	73,0	74,3	73,6	74,0	72,8

Źródło: por. tabela 1.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat relacje między wyróżnionymi rodzajami motywów zmieniły się zasadniczo (tabela 4).

Na początku lat sześćdziesiątych deklarowane przez mężatki motywy zdominowane były przez przyczyny wyłącznie materialne. Do rzadkości należały natomiast motywy niematerialne jako jedyne powody podjęcia pracy przez kobiety zamężne. W miarę upływu czasu znaczenie motywów wyłącznie materialnych wyraźnie osłabło i już pod koniec lat sześćdziesiątych coraz częściej występują motywy niematerialne jako składnik motywacji pracy kobiet. Jak wykazało przeprowadzone badanie dziś jest zupełnie inaczej. W porównaniu z początkiem lat sześćdziesiątych proporcje uległy odwróceniu.

Przytoczone w tabeli 3 dane dają ogólną orientację co do struktury motywów pracy matek według klasyfikacji grupowej. Jednakże struktura deklarowanych motywów pracy zależy od sytuacji rodzinnej i zawodowej poszczególnych matek. Stąd też istotne wydaje się uzyskanie odpowiedzi na

pytanie: jakimi cechami charakteryzują się matki wymieniające określony rodzaj motywacji?

Tabela 4

Wyniki wybranych badań dotyczących pracy zawodowej kobiet

Motywy pracy	Badanie		
	Ośrodka Badań Opinii Publicznej (Z. Drozdek, A. Preiss-Zajdowa) 1961 r.	Instytutu Gospodarstwa Społecznego (A. Kurzynowski) 1968 r.	Centrum Badań nad Rodziną (A. Szuman) 1999 r.
<i>w odsetkach</i>			
Motywy wyłącznie materialne	77	40	5
Motywy wyłącznie niematerialne	6	10	22
Motywy materialne i niematerialne	17	50	73

Źródło: A. Kurzynowski, *Aktywizacja zawodowa kobiet zamężnych w Polsce Ludowej*, Warszawa 1989, s. 233 oraz obliczenia własne.

W świetle przeprowadzonego badania najliczniejszą grupę stanowiły matki deklarujące motywy materialne i niematerialne. Uwzględnienie jednych i drugich przyczyn przez prawie 73% uczestniczek badania oznacza, że obok dążenia przez kobietę do zapewnienia przez swoją pracę zarobkową rodzinie wyższego standardu ekonomicznego, niewątpliwie znaczenie mają bodźce pozamaterialne wkraczające w sferę zainteresowania pracą, aspiracji zawodowych i dążenia do zdobycia pozycji społecznej.

Zestawione odpowiedzi wskazują na niewielkie różnice w częstości wymieniań motywów mieszanych między matkami reprezentującymi rodziny będące na różnych etapach rozwoju. Różnica w wielkości skrajnych wartości odsetka wynosi zaledwie 4,3 punktu. Motywacja tego typu najczęściej była deklarowana przez mężatki z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3).

Interesujący jest fakt, że motywy mieszane z jednakową częstotliwością eksponowały mężatki w wieku nie przekraczającym 25 lat oraz w wieku 50-54 lat. Z grona respondentek w tych właśnie grupach wieku omawiany typ motywów wymieniło 77% kobiet.

Ogólnie należy stwierdzić, że im więcej dzieci w rodzinie, tym częściej respondentki deklarowały motywy mieszane. Spośród kobiet mających jedno dziecko ten typ motywacji wymieniało 69,9% osób, a spośród matek mających czworo i więcej dzieci uczyniło to 79,6%. Znamienne jest to, że zależność odwrotną do powyższej dostrzec można wśród mężatek reprezentujących rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1) oraz rodziny będące w fazie kurczenia się rodziny (4.0). W obu tych okresach wraz ze wzrostem liczby dzieci zmniejsza się odsetek matek wskazujących jednocześnie materialne i niematerialne walory pracy zawodowej. Warto również dodać, że motywy mieszane zadeklarowały wszystkie mężatki z jednym dzieckiem z rodzin będących w fazie czwartej (4.0).

Uwzględniając w analizie rok zawarcia związku małżeńskiego, odnotowano niewielkie różnice w odsetku mężatek deklarujących motywów materialne i niematerialne łącznie. Respondentki, które zawarły związek małżeński w latach 1970-1979 stosunkowo najczęściej wymieniały motyw mieszany. W grupie tej maksimum międzyfazowe przypada na matki z rodzin będących w II stadium fazy stabilizacji (3.2), a minimum cechuje kobiety z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1).

Wpływ wieku najmłodszego dziecka na częstotliwość wymieniania materialnych i pozamaterialnych motywów pracy ujawnił się w sposób zróżnicowany. Wśród matek mających najmłodsze dziecko w wieku 0-2 lat, ten rodzaj motywacji określało 69% kobiet, a wśród tych, które miały najmłodsze dziecko w wieku 15 lat i więcej deklarowało motyw mieszany 73,8%. Podkreślić należy, że w grupie mężatek mających najmłodsze dziecko w wieku żłobkowym na mieszane motyw pracy wskazywało aż 88,9% kobiet z rodzin będących w fazie 2.3.

Charakterystyczne, że respondentki mieszkające wspólnie z rodzicami lub teściami nieco częściej deklarowały motyw materialny i niematerialny łącznie niż kobiety z rodzin dwupokoleniowych. Gdy uwzględni się jednak fazę cyklu życia rodzinnego, to w grupie matek z dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym częściej motyw mieszany wymieniały respondentki z rodzin dwupokoleniowych niż trzypokoleniowych.

Warto zwrócić również uwagę na fakt, że odpowiedzi o zabarwieniu neutralnym najczęściej udzielały osoby o niższych poziomach wykształcenia. W miarę jego wzrostu zmniejsza się odsetek kobiet podających jedno i drugie motyw pracy zawodowej. Różnica między wyborem motywów mieszanych przez mężatki o skrajnych poziomach wykształcenia sięga 16 punktów.

Ujawnia się ponadto dosyć charakterystyczna zależność. Mianowicie, spośród respondentek, które miały dłuższe przerwy w zatrudnieniu motyw materialny i niematerialny deklarowało 82,8%, a wśród tych, które pracowały bez przerwy, ten typ motywów wymieniło 70,5% kobiet. Bez względu na fazę cyklu życia rodzinnego występuje ogólna tendencja do wzrostu odsetka matek wymienających motyw mieszany wraz ze wzrostem długości przerw w pracy. W ujęciu fazowym regularności tej dostrzec nie można.

Również materialna strona życia rodziny nie pozostaje bez wpływu na częstotliwość deklarowania tego rodzaju motywacji. W miarę polepszania się sytuacji materialnej rodzin odsetek matek podających mieszane motyw pracy wyraźnie maleje. Mianowicie wśród mężatek oceniających najwyżej swoją sytuację materialną na motyw mieszany wskazywało 52,2% respondentek, a wśród tych najgorzej sytuowanych odsetek kobiet deklaruujących te powody pracy wynosił 82,9%. Różnica zatem między grupami skrajnymi wynosi aż 31 punktów.

Na wartości pozamaterialne jako podstawowe i jedyne powody pracy zawodowej matek wskazywało 556 respondentek, tj. częściej niż co piąta. Jest to kategoria kobiet niezwykle interesująca, bardzo silnie związana z pracą, nie wyobrażająca sobie życia bez niej. Wykonywanie pracy daje im poczucie niezależności i własnej wartości, zadowolenie z siebie, szanse rozwoju osobowości i możliwość kontaktu społecznego.

Tabela 5

Matki deklarujące materialne i niematerialne motywy pracy zawodowej według
wybranych cech demograficznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed- szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przyspo- sobienia za- wodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	72,8	70,0	73,0	74,3	73,6	74,0	72,8
<i>Wiek matki w momencie obserwacji:</i>							
20-24	77,1	77,1	—	—	—	—	—
25-29	69,7	68,9	73,3	—	—	—	—
30-34	75,0	68,8	78,2	50,0	—	—	—
35-39	71,6	57,9	70,7	76,1	76,5	72,7	—
40-44	74,2	75,0	64,6	73,7	77,5	76,0	73,3
45-49	70,7	—	71,4	71,3	70,4	71,6	69,8
50-54	77,0	—	66,7	100,0	74,6	77,5	76,1
<i>Liczba dzieci w rodzinie:</i>							
1	69,9	70,1	73,6	67,4	59,8	70,0	100,0
2	72,9	69,5	72,7	75,2	72,5	73,8	72,1
3	76,3	66,7	72,7	69,0	88,3	73,1	71,0
4 i więcej	79,6	—	75,0	84,2	85,7	80,9	70,8
<i>Lata kalendaryzowe zawarcia związku matrzeńskiego:</i>							
1960-1969	72,5	—	—	100,0	87,1	63,6	70,5
1970-1979	73,6	50,0	69,0	74,8	72,2	75,7	74,5
1980-1989	72,3	57,1	73,4	71,1	88,2	66,7	100,0
1990-1999	71,8	71,7	70,8	100,0	—	—	—
<i>Wiek najmłodszego dziecka w latach:</i>							
0-2	69,0	68,7	65,7	88,9	—	—	—
3-6	72,7	70,8	75,4	77,1	—	—	—
7-10	73,2	—	72,9	77,4	100,0	46,7	80,0
11-14	72,4	—	74,5	71,4	33,3	70,6	74,1
15 i więcej	73,8	—	20,0	75,5	73,7	76,7	72,0
<i>Typ rodziny:</i>							
— dwupokoleniowa	72,5	68,8	70,6	75,9	75,6	74,1	74,6
— trzypokoleniowa	74,7	73,8	84,1	61,0	73,4	72,7	62,9

Źródło: por. tabela 1.

Przypatrzmy się więc dokładniej tej populacji mężatek. Przedstawione dane dowodzą, że stosunkowo najczęściej wyłącznie niematerialny typ motywacji wymieniali matki z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1), najrzadziej zaś respondentki z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3).

Tabela 6

Matki deklarujące materialne i niematerialne motywy pracy zawodowej według wybranych cech społeczno-zawodowych i ekonomicznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia za-wodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	72,8	70,0	73,0	74,3	73,6	74,0	72,8
<i>Wykształcenie matki:</i>							
– wyższe i niepełne wyższe	64,4	64,9	73,6	65,4	52,0	71,0	51,1
– policealne i średnie ukończone	76,9	73,9	72,3	79,2	84,7	71,0	77,9
– zasadnicze zawo-dowe i niepełne średnie	77,6	70,0	74,7	77,4	81,8	83,8	81,5
– podstawowe	80,0	100,0	66,7	80,0	72,7	91,7	80,0
<i>Ciągłość pracy zawodowej:</i>							
– pracowała bez przerwy	70,5	70,5	70,0	80,5	69,6	74,5	73,0
– z przerwą:							
do 1 roku	73,0	71,7	69,2	65,2	80,5	82,4	68,2
1–3	74,3	63,3	76,5	78,8	76,0	69,8	69,7
4–6	79,2	75,0	76,9	83,9	80,0	71,4	72,7
7 i więcej	82,8	100,0	78,3	84,6	91,7	75,0	100,0
<i>Sytuacja materialna rodziny:</i>							
– bardzo dobra	52,2	27,3	43,5	77,8	55,6	33,3	60,0
– dobra	65,1	64,8	62,9	65,0	63,3	66,1	75,8
– średnia	76,9	74,1	79,1	75,7	79,4	78,0	70,4
– zła	82,9	84,2	80,8	91,2	78,4	77,8	83,3

Źródło: por. tabela 1.

Ogólnie biorąc, ten rodzaj motywów był najważniejszy dla kobiet w wieku 45-49 lat, ale podkreślić należy, że wśród mężatek w wieku 35-39 lat reprezentujących rodziny w fazie 2.1 ponad 42% matek pracuje z przyczyn wyłącznie pozaekonomicznych.

Odsetek kobiet uzasadniających swoją pracę tylko motywami niematerialnymi maleje wraz ze wzrostem liczby dzieci. Dwukrotnie częściej niematerialne pobudki pracy wymieniały mężatki mające jedno dziecko w porównaniu z respondentkami mającymi czworo i więcej dzieci. Z największą regularnością spadek ten przebiega w rodzinach z dziećmi w wieku szkolnym (2.2) oraz w I stadium fazy stabilizacji (3.1).

Przedstawione w tablicy 8 dane świadczą, że najczęściej pozamaterialne walory pracy deklarowały matki mające najmłodsze dziecko w wieku 0-2 lat, najrzadziej zaś respondentki z dziećmi w wieku 11-14 lat. Wśród tych

Tabela 7

Skorygowane współczynniki kontyngencji C Pearsona obrazujące wpływ wybranych cech demograficznych, społeczno-zawodowych i ekonomicznych na wybór najczęściej deklarowanych motywów pracy

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia za-wodowego	I stadium	II stadium	
Motywy wyłącznie materialne							
Wiek matki w chwili badania	0,050	0,137	0,082	0,069	0,091	0,168	0,207
Liczba dzieci w rodzinie	0,062	0,271	0,099	0,125	0,134	0,100	0,125
Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego	0,045	0,188	0,055	0,097	0,075	0,092	0,119
Wiek najmłodszego dziecka	0,071	0,199	0,095	0,159	0,021	0,179	0,195
Typ rodziny	0,004	0,063	0,042	0,043	0,082	0,063	0,047
Wykształcenie matki	0,186	0,175	0,263	0,165	0,120	0,148	0,214
Ciągłość pracy zawodowej matki	0,138	0,062	0,126	0,173	0,106	0,369	0,238
Sytuacja materialna rodziny	0,097	0,155	0,087	0,110	0,112	0,091	0,139
Motywy wyłącznie niematerialne							
Wiek matki w chwili badania	0,066	0,119	0,179	0,224	0,092	0,131	0,137
Liczba dzieci w rodzinie	0,061	0,106	0,042	0,112	0,145	0,125	0,080
Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego	0,080	0,161	0,095	0,086	0,146	0,140	0,244
Wiek najmłodszego dziecka	0,036	0,117	0,130	0,070	0,102	0,105	0,198
Typ rodziny	0,020	0,092	0,128	0,124	0,013	0,019	0,159
Wykształcenie matki	0,243	0,231	0,186	0,259	0,317	0,238	0,292
Ciągłość pracy zawodowej matki	0,121	0,077	0,128	0,232	0,123	0,147	0,168
Sytuacja materialna rodziny	0,233	0,265	0,278	0,270	0,272	0,222	0,179
Motywy materialne i niematerialne							
Wiek matki w chwili badania	0,064	0,111	0,160	0,180	0,082	0,100	0,054
Liczba dzieci w rodzinie	0,040	0,014	0,069	0,134	0,130	0,102	0,104
Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego	0,071	0,149	0,086	0,107	0,169	0,144	0,208
Wiek najmłodszego dziecka	0,009	0,092	0,116	0,134	0,089	0,119	0,127
Typ rodziny	0,024	0,064	0,132	0,133	0,036	0,017	0,122
Wykształcenie matki	0,168	0,161	0,122	0,191	0,243	0,168	0,168
Ciągłość pracy zawodowej matki	0,117	0,086	0,156	0,237	0,136	0,215	0,132
Sytuacja materialna rodziny	0,184	0,203	0,233	0,211	0,251	0,186	0,132

Źródło: por. tabela 1.

Tabela 8

Matki deklarujące motyw wyłączenie niematerialne według wybranych cech demograficznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia za-wodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	22,4	25,9	21,4	19,8	22,0	21,9	23,2
<i>Wiek matki w mo-mencie obserwacji:</i>							
20-24	19,3	19,3	—	—	—	—	—
25-29	24,8	26,2	18,3	—	—	—	—
30-34	20,0	27,5	16,2	50,0	—	—	—
35-39	23,2	42,1	24,4	17,0	17,6	18,2	—
40-44	20,0	25,0	29,2	20,1	18,1	18,6	13,3
45-49	25,3	—	21,4	23,4	25,0	25,9	27,4
50-54	20,1	—	33,3	—	22,2	17,5	21,5
<i>Liczba dzieci w rodzinie:</i>							
1	26,3	25,9	23,4	27,9	35,9	25,0	—
2	22,7	28,4	20,9	19,6	24,7	22,1	24,6
3	16,2	—	19,5	22,4	2,9	23,1	24,6
4 i więcej	12,2	—	12,5	7,9	—	14,3	20,8
<i>Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego:</i>							
1960-1969	25,3	—	—	—	12,9	33,3	26,8
1970-1979	21,5	—	27,6	20,4	23,0	19,9	20,0
1980-1989	21,8	39,3	20,7	19,5	11,8	33,3	—
1990-1999	24,2	21,6	25,0	—	—	—	—
<i>Wiek najmłodszego dziecka w latach:</i>							
0-2	26,3	27,0	25,7	11,1	—	—	—
3-6	23,2	25,1	20,3	20,0	—	—	—
7-10	21,6	—	22,3	19,0	—	40,0	6,7
11-14	20,3	—	18,3	21,4	66,7	23,5	18,5
15 i więcej	22,1	—	60,0	18,4	21,8	20,2	25,3
<i>Typ rodziny:</i>							
— dwupokoleniowa	22,6	27,5	23,3	18,4	19,6	22,3	21,2
— trzypokoleniowa	20,9	20,6	12,4	31,7	26,6	18,2	34,3

Źródło: por. tabela 1.

ostatnich, ten rodzaj motywacji wymieniał aż 66,7% kobiet z rodzin będących w I stadium fazy trzeciej (3.1).

Ponadto podkreślić należy, że nieco częściej motyw wyłączenie niematerialne deklarowały matki z rodzin dwupokoleniowych niż z rodzin trzypokoleniowych. Prawdopodobnie ta obejmuje rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1) i szkolnym (2.2) oraz będące w I stadium fazy stabilizacji (3.1).

Czynnikiem wyraźnie różnicującym częstość wymieniania tego typu motywacji jest poziom wykształcenia kobiet. Najczęściej wartości niematerialne ja-

ko jedyne motywy pracy wymieniali absolwentki wyższych uczelni, najrzadziej zaś kobiety mające wykształcenie wyłącznie podstawowe. Różnica odpowiedzi tego typu między skrajnymi poziomami wykształcenia matki wynosiła ponad 26 punktów. Wpływ wykształcenia na częstość wymieniania tylko motywów niematerialnym jest widoczna we wszystkich fazach cyklu życia rodzinnego. Warto dodać, że motywy niematerialne są jedynymi motywami pracy dla co drugiej mężatki z wyższym wykształceniem reprezentującej rodziny będące w fazie czwartej (4.0) oraz dla co dwunastej mężatki legitymującej się wykształceniem podstawowym z rodzin będących w II stadium fazy stabilizacji (3.2). Siłę związku między badanymi cechami potwierdzają współczynniki kontyngencji, które przybierają wartości od 0,186 (faza 2.2) do 0,317 (faza 3.1).

Wyłącznie niematerialny typ motywów był najczęściej podawany przez respondentki oceniające sytuację materialną własnej rodziny jako bardzo

Tabela 9

Matki deklarujące motywy wyłącznie niematerialne według wybranych społeczno-zawodowych i ekonomicznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	22,4	25,9	21,4	19,8	22,0	21,9	23,2
Wykształcenie matki:							
– wyższe i niepełne wyższe	33,0	33,1	23,3	30,0	45,6	27,4	48,9
– policealne i średnie ukończone	18,4	21,7	22,8	15,5	10,1	23,7	18,6
– zasadnicze zawodowe i niepełne średnie	10,5	13,3	11,3	10,4	9,1	10,8	7,4
– podstawowe	6,7	–	–	–	9,1	8,3	10,0
Ciągłość pracy zawodowej:							
– pracowała bez przerwy	24,7	25,1	24,2	26,0	25,3	22,1	24,3
– z przerwą:							
do 1 roku	23,7	26,4	23,1	26,1	19,5	17,6	31,8
1–3	21,1	31,7	19,6	16,3	20,0	25,6	21,2
4–6	15,3	25,0	16,9	14,5	13,3	19,0	9,1
7 i więcej	9,1	–	8,7	5,1	8,3	18,7	–
Sytuacja materialna rodziny:							
– bardzo dobra	45,5	72,7	52,2	22,2	40,7	66,7	40,0
– dobra	31,6	34,1	32,0	16,0	33,3	30,5	22,7
– średnia	17,7	20,0	15,1	9,8	15,7	17,6	25,2
– zła	9,2	5,3	11,5	–	16,2	16,7	5,6

Źródło: por. tabela 1.

dobrą. W miarę obniżania się poziomu bytu materialnego rodzin częstość deklarowania motywów niematerialnych maleje. Spośród matek najlepiej sytuowanych tylko przyczynami niematerialnymi argumentuje swoją pracę 45,5% respondentek, a w grupie rodzin mających złe warunki materialne odpowiedzi takiej udzieliło 9,2% kobiet. Różnice opinii są więc znaczne, sięgają bowiem 36 punktów.

Populacja matek, która deklarowała wyłącznie motywy materialne, chociaż jest to grupa mała, bo licząca zaledwie 4,8% zasługuje na uwagę. Zaskakujące jest to, że ten rodzaj motywów powtarza się stosunkowo rzadko. Podkreślić przy tym należy, że w fazach cyklu życia rodzinnego udziały mężatek deklarujących przyczyny materialne jako jedyne motywy podjęcia pracy wahały się w granicach 4,0-5,9%. Różnice były więc niewielkie. Relatywnie najczęściej wymieniały te grupę motywów respondentki z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego (2.3), natomiast najrzadziej reprezentantki z rodzin będących w fazie czwartej (4.0).

Z uzyskanych danych wynika, że mężatki z najmłodszej i najstarszej grupy wieku stosunkowo najrzadziej motywowały swoją pracę pobudkami wyłącznie o charakterze materialnym. Godny uwagi jest fakt, że częstotliwość deklarowania tego rodzaju motywacji zwiększa się wraz ze wzrostem liczby dzieci w rodzinie. Podczas, gdy spośród respondentek mających jedno dziecko 3,8% kobiet argumentowało pracę zawodową wyłącznie względami ekonomicznymi, wśród matek mających czworo i więcej dzieci czyniło to 8,2%. Dodać należy, że najwyższą wartość współczynnika kontyngencji C Pearsona odzwierciedlającego oddziaływanie liczby dzieci w rodzinie na ten rodzaj motywacji odnotowano w grupie rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1).

Wyłącznie materialny charakter motywów pracy deklarowały stosunkowo najczęściej respondentki, które zawarły związek małżeński w latach osiemdziesiątych, przy czym maksimum międzyfazowe przypada na matki z rodzin będących w fazie 2.3. Z kolei najrzadziej wyłącznie ekonomiczne walory pracy akcentowały kobiety, które zawarły małżeństwo w latach sześćdziesiątych.

Jeśli chodzi o powiązanie typu rodziny z wyborem wyłącznie materialnych pobudek pracy, to stwierdzić należy, że spośród matek z rodzin dwupokoleniowych 4,9% kobiet pracuje wyłącznie dla zarobku, a spośród mężatek z rodzin trzypokoleniowych ten właśnie rodzaj motywacji podaje 4,1% respondentek. Różnice w wielkości odsetka kobiet deklarujących tylko motywy materialne między tymi kategoriami rodzin są niewielkie.

Faktem jest, że co czternasta mężatka mająca najmłodsze dziecko w wieku 11-14 lat pracuje wyłącznie ze względów materialnych i że prawie jednakowo często wymieniały ten rodzaj motywów matki mające dzieci w wieku 3-6 lat oraz 15 lat i więcej.

Generalnie biorąc mężatki, które wymieniały wyłącznie ekonomiczny typ motywacji, charakteryzują się niskim poziomem wykształcenia, a zawodowa pozycja tych kobiet jest niestabilna. Co ósma respondentka posiadająca wykształcenie podstawowe i zasadnicze zawodowe deklarowała wartości materialne jako jedyne powody podjęcia pracy, natomiast z grona matek

Tabela 10

Matki deklarujące motyw wyłączenie materialne według wybranych cech demograficznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	4,8	4,1	5,6	5,9	4,4	4,1	4,0
Wiek matki w momencie obserwacji:							
20-24	3,6	3,6	—	—	—	—	—
25-29	5,5	4,9	8,3	—	—	—	—
30-34	5,0	3,7	5,7	—	—	—	—
35-39	5,2	—	4,8	6,8	5,9	9,1	—
40-44	5,8	—	6,2	6,1	4,4	5,3	13,3
45-49	4,1	—	7,1	5,3	4,6	2,6	2,8
50-54	2,9	—	—	—	3,2	5,0	2,3
Liczba dzieci w rodzinie:							
1	3,8	4,0	3,0	4,6	4,3	5,0	—
2	4,4	2,1	6,4	5,1	2,8	4,0	3,3
3	7,5	33,3	7,8	8,6	8,7	3,8	4,3
4 i więcej	8,2	—	12,5	7,9	14,3	4,8	8,3
Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego:							
1960-1969	2,2	—	—	—	—	3,0	2,7
1970-1979	5,1	50,0	3,4	4,8	4,9	4,4	5,4
1980-1989	5,9	3,6	5,8	9,3	—	*	—
1990-1999	4,0	4,0	4,2	—	—	—	—
Wiek najmłodszego dziecka w latach:							
0-2	4,7	4,3	8,6	—	—	—	—
3-6	4,1	4,1	4,3	2,9	—	—	—
7-10	5,2	—	4,8	3,6	—	13,3	13,3
11-14	7,3	—	7,2	7,7	—	5,9	7,4
15 i więcej	4,0	—	20,0	6,1	4,4	3,1	2,7
Typ rodziny:							
— dwupokoleniowa	4,9	3,7	6,2	5,7	4,8	3,6	4,2
— trzypokoleniowa	4,1	5,6	2,6	7,3	—	9,1	2,9

Źródło: por. tabela 1.

z dyplomem wyższych uczelni motyw te wymieniło 2,6% kobiet. Różnica między wyborem wyłącznie motywacji materialnej przez osoby o skrajnych poziomach wykształcenia wynosi prawie 11 punktów. Wykształcenie w sposób istotny wpływa na ten typ motywacji, jakkolwiek siła tego oddziaływania jest wprawdzie nieduża, lecz zróżnicowana w poszczególnych fazach cyklu życia rodzinnego. Skorygowane współczynniki kontyngencji zawierają się w przedziale 0,120-0,263.

Tabela 11

Matki deklarujące motyw wyłączenie materialne według wybranych cech społeczno-zawodowych i ekonomicznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	4,8	4,1	5,6	5,9	4,4	4,1	4,0
<i>Wykształcenie matki:</i>							
– wyższe i niepełne							
wyższe	2,6	1,9	3,1	2,0	2,3	1,6	–
– policealne i średnie							
ukończone	4,7	4,4	4,9	5,3	4,6	5,3	3,6
– zasadnicze							
zawodowe							
i niepełne średnie	12,2	16,7	13,9	12,9	9,1	5,4	11,1
– podstawowe	13,3	–	33,3	20,0	18,2	–	10,0
<i>Ciągłość pracy</i>							
<i>zawodowej:</i>							
– pracowała bez							
przerwy	4,8	4,5	5,7	6,5	5,1	3,4	2,6
– z przerwą:							
do 1 roku	3,3	1,9	5,8	8,7	–	–	–
1–3	4,6	5,0	3,9	5,0	4,0	4,7	9,1
4–6	5,6	–	6,1	1,6	6,7	9,5	18,2
7 i więcej	8,1	–	13,0	10,3	–	6,2	–
<i>Sytuacja materialna</i>							
<i>rodziny:</i>							
– bardzo dobra	2,2	–	5,5	–	3,7	–	–
– dobra	3,3	1,1	5,2	4,8	3,4	3,4	1,5
– średnia	5,4	5,9	5,8	6,4	4,8	4,4	4,4
– zła	7,9	10,5	7,7	8,8	5,4	5,6	11,1

Źródło: por. tabela 1.

Najwyższy odsetek matek pracujących wyłącznie dla zarobku zaobserwować można wśród respondentek, które mają dłuższe przerwy w pracy.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na to, że na omawiany rodzaj motywacji wskazywała co dwunasta mężatka z rodzin znajdujących się w stosunkowo najgorszej sytuacji materialnej, natomiast przeszło trzykrotnie rzadziej deklarowały motyw materialne uczestniczki badania najlepiej sytuowane.

IV. ZRÓŻNICOWANIE MOTYWÓW NIEMATERIALNYCH

Zmiany w strukturze motywów pracy matek w zależności od wybranych cech demograficznych, społeczno-zawodowych i ekonomicznych również oceniono, posługując się dwoma wskaźnikami, a mianowicie: odsetkiem kobiet

deklarujących motywy niematerialne jako najważniejsze oraz syntetycznym wskaźnikiem motywów niematerialnych zaproponowanym przez A. Kurzynowskiego, który wyraża stosunek liczby wymienionych motywów niematerialnych do liczby motywów materialnych⁵.

Generalnie należy stwierdzić, że badane matki częściej deklarowały niematerialne przyczyny, dla których pracują zawodowo. Świadczy o tym wyższy od jedności wskaźnik motywów niematerialnych. W badanej zbiorowości kobiet na jeden motyw materialny przypada przeciętnie 1,44 motywów niematerialnych, a odsetek matek uznających przyczyny pozaeconomiczne jako najważniejsze wynosi 42,1%.

Znamiennie układają się relacje między liczbą motywów niematerialnych i materialnych w wyróżnionych fazach cyklu życia rodzinnego. Ujęcie fazowe wskazuje, że pod względem struktury deklarowanych motywów pracy w ogóle wyróżniają się mężatki z rodzin będących w I stadium fazy stabilizacji (3.1). Deklarowały one stosunkowo najrzadziej motywy materialne, a najczęściej pozamaterialne walory pracy. Z kolei najniższy wskaźnik motywów niematerialnych dotyczy matek z rodzin będących w fazie czwartej (4.0). Należy również dodać, że w wydzielonych w ramach fazy prokreacyjnej podfazach respondentki prawie jednakowo często wymieniały motywy niematerialne w ogóle. Inaczej rzecz wygląda z najważniejszą przyczyną pracy. Cechą szczególną jest to, że wśród mężatek z dziećmi w wieku przedszkolnym (2.1) 48,8% osób zadeklarowało motywy niematerialne jako najistotniejsze, podczas gdy z grona matek z rodzin będących w II stadium fazy stabilizacji uczyniło to 36,1% kobiet.

Strukturę motywów pracy matek w niewielkim stopniu modyfikuje wiek kobiet w momencie badania. Nie zaznacza się tu jednokierunkowa zależność. W ujęciu ogólnym porównanie międzygrupowe wskaźników motywów niematerialnych oraz częstości deklarowania motywu niematerialnego jako najważniejszego wskazuje, że istotnych różnic nie ma. Mężatki najstarsze charakteryzują się wyższym wskaźnikiem syntetycznym o 0,07 od respondentek należących do najmłodszej grupy wieku. Podobnie w wyróżnionych grupach wieku minimalne są różnice w odsetku matek, dla których motyw materialny jest najważniejszy.

Ciekawe są dane dla poszczególnych faz cyklu życia rodzinnego. Otóż różnicujący wpływ wieku matek na wybór motywu niematerialnego jako najważniejszego ujawnił się wśród mężatek z rodzin mających dzieci w wieku przedszkolnym (2.1). W tym okresie rozwoju rodziny motywy niematerialne preferowały respondentki w wieku 30-39 lat, natomiast najrzadziej matki najmłodsze, tj. w wieku 20-24 lat. Warto również dodać, że w grupie rodzin z dziećmi w wieku szkolnym (2.2) w miarę wzrostu wieku kobiet wzrasta nie tylko odsetek matek lokujących motywy niematerialne na pierwszym miejscu, ale również wskaźnik deklarowanych motywów niematerialnych. W następnych fazach cyklu życia rodzinnego powyższe tendencje nie występują.

Wpływ liczby dzieci w rodzinie na strukturę deklarowanych motywów pracy matek jest niewątpliwy. Ogólnie biorąc, wskaźnik motywów niemate-

⁵ Por. A. Kurzynowski, *Aktywizacja...*, s. 222.

Tabela 12

Wskaźnik motywów niematerialnych według wybranych cech demograficznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	1,44	1,43	1,45	1,42	1,53	1,36	1,21
<i>Wiek matki w momencie obserwacji:</i>							
20-24	1,41	1,41	—	—	—	—	—
25-29	1,39	1,40	1,37	—	—	—	—
30-34	1,46	1,50	1,44	1,18	—	—	—
35-39	1,45	1,91	1,44	1,36	1,75	1,11	—
40-44	1,41	0,83	1,56	1,38	1,48	1,27	1,52
45-49	1,48	—	1,62	1,58	1,53	1,30	1,47
50-54	1,48	—	2,00	1,50	1,61	1,15	1,12
<i>Liczba dzieci w rodzinie:</i>							
1	1,52	1,46	1,54	1,19	1,70	1,22	2,00
2	1,47	1,43	1,46	1,49	1,50	1,29	1,55
3	1,36	1,00	1,27	1,40	1,53	1,18	1,46
4 i więcej	1,14	—	0,79	1,00	1,57	1,17	0,97
<i>Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego:</i>							
1960-1969	1,51	—	—	2,00	1,72	1,27	1,51
1970-1979	1,44	1,00	1,53	1,45	1,51	1,26	1,17
1980-1989	1,42	1,46	1,23	1,31	1,62	1,25	2,00
1990-1999	1,45	1,43	1,61	2,00	—	—	—
<i>Wiek najmłodszego dziecka w latach:</i>							
0-2	1,40	1,44	1,24	1,44	—	—	—
3-6	1,43	1,43	1,45	1,41	—	—	—
7-10	1,47	—	1,49	1,49	2,00	0,99	1,15
11-14	1,39	—	1,43	1,38	0,50	1,38	1,48
15 i więcej	1,47	—	1,25	1,48	1,53	1,28	1,50
<i>Typ rodziny:</i>							
— dwupokoleniowa	1,40	1,46	1,49	1,38	1,40	1,25	1,19
— trzypokoleniowa	1,46	1,34	1,44	1,43	1,54	1,31	1,48

Źródło: por. tabela 1.

rialnych zmniejsza się wraz z powiększaniem się liczby dzieci w rodzinie: z 1,52 do 1,14. Podobnie jest z najważniejszym motywem pracy. Najwyższy, bo wynoszący 44% odsetek matek deklarujących motywów niematerialnych jako najważniejsze był wśród mężatek z jednym dzieckiem, przy drugim nieznacznie zmalał, przy czwartym zaś i następnym spadł do 24,5%. A zatem w grupie respondentek z jednym i dwójką dzieci znaczenie środków na zaspokojenie potrzeb ekonomicznych jest mniejsze niż w rodzinie posiadającej większą

Tabela 13

Odsetek matek deklarujących motyw niematerialny za najważniejszy według wybranych cech demograficznych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposobienia zawodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Ogółem	42,1	48,8	40,1	39,2	42,8	36,1	43,3
<i>Wiek matki w momencie obserwacji:</i>							
20-24	42,2	41,5	—	—	—	—	—
25-29	45,1	49,1	27,6	—	—	—	—
30-34	42,1	52,3	36,7	100,0	—	—	—
35-39	42,7	57,9	43,1	35,2	56,3	27,3	—
40-44	36,1	—	44,4	38,2	37,1	26,7	30,0
45-49	45,1	—	50,0	44,7	47,1	40,5	47,2
50-54	43,1	—	66,7	30,0	45,2	42,5	43,7
<i>Liczba dzieci w rodzinie:</i>							
1	44,0	48,3	37,6	33,3	44,3	30,0	—
2	42,7	52,6	42,3	41,3	44,1	36,2	45,4
3	37,1	33,3	38,2	40,1	38,5	40,4	41,9
4 i więcej	24,5	—	25,0	11,7	20,0	29,4	29,2
<i>Lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego:</i>							
1960-1969	43,8	—	—	—	58,1	42,4	47,3
1970-1979	41,1	50,0	58,6	40,2	55,3	35,0	39,1
1980-1989	40,6	62,5	39,4	36,1	52,9	33,3	—
1990-1999	46,2	48,1	37,5	—	—	—	—
<i>Wiek najmłodszego dziecka w latach:</i>							
0-2	45,6	45,8	42,9	33,3	—	—	—
3-6	44,8	50,8	45,7	37,1	—	—	—
7-10	40,5	—	38,8	36,9	—	46,7	26,6
11-14	39,0	—	37,3	41,0	66,7	35,3	38,5
15 i więcej	41,6	—	60,0	38,8	43,5	37,4	45,1
<i>Typ rodziny:</i>							
— dwupokoleniowa	41,9	50,3	41,4	37,5	43,3	31,8	40,4
— trzypokoleniowa	43,3	43,9	34,8	53,7	46,7	36,6	60,0

Źródło: por. tabela 1.

liczbę dzieci. Nie mniej interesujące są dane, gdy weźmie się pod uwagę wyróżnione fazy cyklu życia rodzinnego. Z tabeli 12 wynika, że najwyższy wskaźnik motywów niematerialnych zanotowano w gronie mężatek z jednym dzieckiem reprezentujących rodziny będące w fazie czwartej (4.0). Mimo że w tej kategorii respondentek na jeden motyw materialny przypadają przeciętnie dwa motywów niematerialne, to żadna z badanych kobiet nie uznała walorów pozamaterialnych pracy za najważniejsze. Z kolei udział motywów

niematerialnych w strukturze motywów pracy matek był najniższy wśród przedstawicielek fazy 2.2, które mają czworo i więcej dzieci. W tej grupie kobiet tylko 11,7% wymieniło motyw niematerialny na pierwszym miejscu.

Jak wykazało badanie, znaczenie wieku najmłodszego dziecka ujawniło się w sposób zróżnicowany. Mężatki mające najmłodsze dziecko w wieku 7-10 lat odznaczają się takim samym wskaźnikiem motywów niematerialnych jak te, które mają dzieci powyżej 15 lat. W obu tych grupach przeciętny wskaźnik motywów niematerialnych był najwyższy i wynosił 1,47. Jeśli zaś chodzi o motywy niematerialne jako najważniejsze, to odsetek matek preferujących pozamaterialne przyczyny pracy jest najwyższy wśród respondentek mających najmłodsze dziecko w wieku żłobkowym (45,6%). W miarę dorastania dzieci systematycznie maleje udział kobiet deklarujących motywy niematerialne jako najważniejsze, osiągając 39% w grupie mężatek mających najmłodsze dzieci w wieku 11-14 lat, po czym wskaźnik ten wzrasta do 41,6% wśród matek z dziećmi w wieku 15 lat i więcej.

W ujęciu ogólnym, lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego, podobnie jak wiek matek w momencie badania i wiek najmłodszego dziecka, w niewielkim stopniu oddziałują na rodzaj deklarowanych motywów pracy kobiet. W grupie respondentek, które zawarły związek małżeński w latach sześćdziesiątych stosunek liczby motywów niematerialnych do liczby motywów materialnych był najwyższy i wynosił 1,51. Wśród tej kategorii kobiet 43,8% z nich uznało motywy niematerialne za najważniejsze. Natomiast analogiczne wskaźniki dla respondentek, które wstąpiły w związek małżeński w latach dziewięćdziesiątych, wynoszą odpowiednio: 1,45 i 46,2%. W ujęciu faz cyklu życia rodzinnego zróżnicowanie między grupami staje się wyraźniejsze. Za wyjątkiem fazy 2.1 w pozostałych okresach rozwoju rodziny wyraźna jest tendencja do zmniejszania się odsetka kobiet, dla których motywy niematerialne są najważniejsze w miarę przechodzenia od małżeństw o najdłuższym stażu do małżeństw najmłodszych. Powyższe prawidłowości nie ujawniły się w przypadku wskaźnika motywów niematerialnych.

Dane tabeli 13 wskazują, że charakter motywów pracy zawodowej mężatek zależy także od typu rodziny. W rozpatrywanym zbiorze matek pracujących wyróżniają się respondenci z rodzin trzypokoleniowych. Mają one nieco wyższy wskaźnik motywów niematerialnych niż mężatki z rodzin dwupokoleniowych oraz wśród nich jest stosunkowo najwięcej tych, które wymieniały motyw niematerialny na pierwszym miejscu. Prawidłowość tę dostrzec można w grupie matek z rodzin będących w fazie 2.3, stabilizacji (3.0) i kurczenia się rodziny (4.0). Rzecz charakterystyczna, że w przypadku fazy 2.1 i 2.2 wnioski są odwrotne. W grupie rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym oba wskaźniki przybierają wyższe wartości w rodzinach dwupokoleniowych.

Przeprowadzone badanie dowiodło, że spośród cech społeczno-zawodowych czynnikiem najsilniej różnicującym deklarowane motywy pracy jest poziom wykształcenia matek. W miarę bowiem jego wzrostu słabną ekonomiczne walory pracy, a umacniają się bodźce niematerialne. Wskaźnik charakteryzujący stosunek liczby motywów niematerialnych do liczby motywów materialnych wzrasta z 0,91 przy wykształceniu podstawowym kobiet do

Tabela 14

Motywy pracy zawodowej matek według wybranych cech społeczno-zawodowych oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia za-wodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Wskaźnik motywów niematerialnych							
Ogółem	1,44	1,43	1,45	1,42	1,53	1,36	1,21
Wykształcenie matki:							
– wyższe i niepełne wyższe	1,62	1,59	1,69	1,57	1,65	1,52	1,42
– policealne i średnie ukończone	1,43	1,36	1,46	1,40	1,47	1,30	1,36
– zasadnicze zawo-dowe i niepełne średnie	1,12	1,15	1,01	1,04	1,37	1,07	0,97
– podstawowe	0,91	–	0,92	1,50	1,44	0,59	0,84
Ciągłość pracy zawodowej:							
– pracowała bez przerwy	1,45	1,43	1,48	1,45	1,51	1,30	1,48
– z przerwą:							
do 1 roku	1,42	1,46	1,22	1,38	1,61	1,30	1,70
1–3	1,40	1,38	1,57	1,38	1,62	1,23	1,54
4–6	1,36	1,50	1,36	1,48	1,38	1,33	1,30
7 i więcej	1,32	1,40	0,96	1,35	1,52	1,00	1,50
Odsetek matek uznających motyw niematerialny za najważniejszy							
Ogółem	42,1	48,8	40,1	39,2	42,8	36,1	43,3
Wykształcenie matki:							
– wyższe i niepełne wyższe	57,9	63,9	54,8	55,4	58,7	48,9	58,1
– policealne i średnie ukończone	36,6	39,5	37,8	32,5	32,1	37,7	43,2
– zasadnicze zawo-dowe i niepełne średnie	24,1	23,3	23,4	22,5	29,0	24,3	25,9
– podstawowe	6,7	–	16,7	–	20,0	–	–
Ciągłość pracy zawodowej:							
– pracowała bez przerwy	44,9	48,9	44,4	47,0	44,8	39,6	43,1
– z przerwą:							
do 1 roku	44,5	50,9	34,6	47,8	47,5	29,4	63,6
1–3	40,0	45,0	39,4	33,8	43,0	39,5	45,5
4–6	33,8	62,5	36,9	37,1	34,9	19,1	18,2
7 i więcej	25,3	–	17,4	15,4	37,5	40,0	–

Źródło: por. tabela 1.

1,62 przy wykształceniu wyższym. Wzrostowi poziomu wykształcenia mężatek towarzyszy jeszcze większy wzrost odsetka matek deklarujących motyw niematerialne jako najważniejsze. O ile bowiem w grupie respondentek z wykształceniem podstawowym tylko 6,7% kobiet uznało motyw pozaekonomiczne za najważniejsze, to wśród absolwentek szkół wyższych argumentem tym posługiwało się 57,9% osób.

Należy podkreślić, że we wszystkich fazach cyklu życia rodzinnego widać wyraźnie, że presja potrzeb ekonomicznych ma największe znaczenie wśród matek z wykształceniem podstawowym.

Rodzaj motywacji wiąże się także ze sposobem realizacji kariery zawodowej, którą oceniano na podstawie długości przerw w pracy zawodowej. W miarę jak pojawiają się przerwy w zatrudnieniu, zwłaszcza dłuższe, zarówno wskaźnik motywów niematerialnych, jak i odsetek matek deklarujących motyw niematerialne jako najważniejsze uzyskują niższe wartości. W przypadku mężatek pracujących bez przerwy wskaźniki te wynosiły 1,45 i 44,9%, a dla tych kobiet, które miały przerwy w pracy wynoszące 7 lub więcej lat – 1,32 i 25,3%. To porównanie grup skrajnych wskazuje różnice w wysokości wskaźników, jednakże nie są one tak duże jak w przypadku wykształcenia. Wspomniana tendencja zmian nie występuje tak wyraźnie w poszczególnych fazach cyklu życia rodzinnego.

Tabela 15

Motywy pracy zawodowej według sytuacji materialnej rodziny oraz faz cyklu życia rodzinnego

Wyszczególnienie	Ogółem	Faza cyklu życia rodziny					
		prokreacji (2.0)			stabilizacji (3.0)		kurczenia się rodziny
		rodziny z dziećmi w wieku przed-szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku szkolnym	rodziny z dziećmi w wieku przysposo-bienia za-wodowego	I stadium	II stadium	
		(2.1)	(2.2)	(2.3)	(3.1)	(3.2)	
Wskaźnik motywów niematerialnych							
Ogółem	1,44	1,43	1,45	1,42	1,53	1,36	1,21
Sytuacja materialna rodziny:							
– bardzo dobra	1,63	1,63	1,54	1,79	1,49	1,50	2,00
– dobra	1,52	1,62	1,44	1,55	1,73	1,63	1,48
– średnia	1,38	1,35	1,40	1,37	1,46	1,14	1,28
– zła	1,29	1,17	1,20	1,25	1,48	1,21	1,08
Odsetek matek uznających motyw niematerialny za najważniejszy							
Ogółem	42,1	48,8	40,1	39,2	42,8	36,1	43,3
Sytuacja materialna rodziny:							
– bardzo dobra	62,2	90,9	52,2	55,8	59,3	66,7	80,0
– dobra	53,9	62,8	58,0	42,7	57,0	43,9	44,6
– średnia	36,2	39,4	32,6	35,9	36,4	33,5	47,0
– zła	21,4	27,8	18,2	9,7	37,8	26,3	5,9

Źródło: por. tabela 1.

Na zakończenie trzeba jeszcze zwrócić uwagę na sytuację ekonomiczną rodzin, która szczególnie wyraziście wiąże się ze strukturą deklarowanych motywów pracy. Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 15 wpływ tej cechy jest bardzo duży. Generalnie należy stwierdzić, że respondentki, które oceniały warunki materialne swojej rodziny jako bardzo dobre, deklarowały stosunkowo najczęściej motywy niematerialne i najczęściej wymieniały te powody pracy na pierwszym miejscu. Syntetyczny wskaźnik motywów niematerialnych w tej grupie matek wynosił 1,63, a odsetek kobiet deklarujących motywy niematerialne jako najważniejsze wynosił 62,2%. Z kolei zła sytuacja materialna powodowała, że oba te wskaźniki były zdecydowanie niższe i wynosiły odpowiednio: 1,29 i 21,1%. Bez wątpienia lepsza sytuacja materialna rodziny zmniejsza wagę bodźców materialnych. Powyższe zależności dostrzec można również, gdy uwzględni się etapy rozwoju rodziny. Podkreślić należy, że we wszystkich fazach cyklu życia rodzinnego wskaźnik motywów niematerialnych przybierał wartości od 1,08 do 2,00. Świadczy to o przewadze motywów niematerialnych nad materialnymi. Uwagi godny jest również fakt, że wśród matek z rodzin w fazie 2.1 najwyższą oceniających sytuację materialną swojej rodziny aż 91% kobiet wymieniało motyw niematerialny jako najistotniejszy.

V. UWAGI KOŃCOWE

Niewątpliwe znaczenie dla rozwoju zatrudnienia kobiet zameężnych mają pobudki subiektywne, tj. wypływające z indywidualnych zapatrywań, wywołane względami osobistymi.

Przeprowadzone w 1999 roku badanie wykazało, że motywy materialne były podstawowymi i jedynymi motywami pracy dla zaledwie 4,8% matek pracujących mieszkających w miastach. Na motywy niematerialne wskazywało 22,4% respondentek. Dominującą grupę stanowiły mężatki, które uwzględniały obok motywów materialnych także niematerialne (72,8%). Taka struktura motywów budzi szczególne zainteresowanie, albowiem na ogół panuje przekonanie, że matki pracują wyłącznie ze względów materialnych.

Ujęcie według faz cyklu życia rodzinnego wskazało, że pod względem struktury deklarowanych motywów pracy wyróżniają się mężatki z rodzin będących w I stadium fazy stabilizacji (3.1). Deklarowały one stosunkowo najrzadziej motywy materialne, a najczęściej pozamaterialne walory pracy.

Demograficzne cechy matek i ich rodzin różnicują bardziej lub mniej strukturę deklarowanych motywów pracy. Generalnie rzecz biorąc, im większa liczba dzieci w rodzinie, tym rzadziej matki deklarują niematerialne motywy pracy jako najważniejsze i tym mniejsza jest wartość wskaźnika motywów niematerialnych. Wybór motywów zależy także od typu rodziny. Wyróżniają się respondentki z rodzin trzypokoleniowych. Wśród nich najwięcej jest tych, które wymieniały motyw niematerialny na pierwszym miejscu. W znacznie mniejszym stopniu strukturę motywów pracy modyfikuje wiek matek w momencie obserwacji, wiek najmłodszego dziecka oraz lata kalendarzowe zawarcia związku małżeńskiego.

Spośród cech społeczno-zawodowych czynnikiem najsilniej różnicującym deklarowane motywacje pracy jest poziom wykształcenia. Im wyższe wykształcenie posiada matka, tym częściej deklaruje motywacje niematerialne jako dla niej najważniejsze. Rodzaj motywacji wiąże się również ze sposobem realizacji kariery zawodowej. W miarę jak pojawiają się dłuższe przerwy w zatrudnieniu odsetek matek deklarujących motywacje niematerialne maleje.

Niewątpliwym jest również wpływ sytuacji ekonomicznej rodziny na rodzaj motywacji. Respondentki, które oceniały warunki materialne swojej rodziny jako bardzo dobre deklarowały stosunkowo najczęściej motywacje niematerialne i najczęściej wymieniali te powody pracy na pierwszym miejscu.

Przeprowadzone badanie pozwala stwierdzić, że problem motywacji pracy zawodowej matek jest niezwykle złożony. Dowiodło ono, że rodzaj i struktura deklarowanych motywacji pracy zawodowej matek jest zróżnicowana w fazach cyklu życia rodzinnego. Potwierdziło to słuszność rozpatrywania przyczyn, dla których matki pracują zawodowo w ujęciu dynamicznym.

Omawiane wyżej zjawiska można traktować jako sygnały zmian motywacji, dla których matki pracują zawodowo. Coraz częściej walory pozaekonomiczne, a nie ekonomiczne leżą u podstaw podejmowania pracy. Pojawiają się one najsilniej u kobiet wykształconych, których liczba w Polsce stale wzrasta. Kobieta posiadająca kwalifikacje traktuje pracę zawodową nie tylko jako źródło korzyści finansowych, lecz także jako nieodzowną dla jej rozwoju intelektualnego i kulturowego oraz doskonalenia umiejętności. Poza-materialny rodzaj motywacji wiąże więc matkę z pracą zawodową w sposób trwały i niewątpliwie nie usunie tych powodów podwyższenie zarobków męża. Działanie zarówno motywacji materialnych, jak i niematerialnych sprawia, że zaangażowanie matek w pracę zawodową ma charakter trwały i nieodwracalny.

THE ORIGIN OF DIFFERENCES AND CHANGES IN THE MOTIVATION OF WORKING MOTHERS

S u m m a r y

The aim of this paper is to discover the reasons behind mothers' decision to practice a profession and to determine a possible relationship between their material/non-material motivation to work and the family/occupational status of mothers in different stages of family life.

The analysis of working mothers' reasons to be employed has been based on the source data gathered in a state-wide opinion poll carried out by Poznań University of Economics Family Research Center. The research was carried out in 1999 on a sample of 2484 working mothers, living in cities.

As the research shows, the material motivation to work was the principal and sole reason for only 4.8% of working mothers living in cities. 22.4% of the respondents pointed to non-material motives. The dominant group in the sample consisted of married women who claimed both material and non-material reasons (72.8%).

Taking into account additionally the stages of family life, the married women in the 1st stage of family stabilisation (see 3.1) are the most remarkable group in terms of the structure

of the declared reasons for working. Material reasons were stated the least often, and non-material reasons – the most often by them.

In general, with greater number of children in the family, mothers are less likely to declare non-material grounds as the most important and the value of non-material grounds in an overall ratio is smaller. The motives are also conditional on the type of family. Three-generation families are noteworthy here as the respondents from these families mentioned the non-material grounds most often. The age of the mother, the child and the year of contracting the marriage has a far smaller impact on the structure of reasons for working. As for socio-occupational factors, the level of education is the most discriminatory: the higher the mother's education, the more frequently she declares the non-material motives as the most important. Finally, motivation is also related to the way the mother handles her professional career.

The influence of the financial situation of a family is undisputable. Respondents who described their standard of living as very good declared the non-material motives most often, and were most likely to mention them first.